

Häverturen

MEDLEMSSKRIFT FÖR VÄRMLANDS HEMBYGDSFÖRBUND

Nr 2/2009

Näverluren

NUMMER 2 2009

ANSVARIG UTGIVARE

Sven Hede
0570-53020
svenhede@telia.com

REDAKTIONSGRUPPEN

Berit Juhl
0560-10854
berit.juhl@tyfonmail.se

Peter Olausson
0533-31024
lassevander@hotmail.com

Gösta Olofsson
0570-15882
go.olofsson@telia.com

GRAFISK FORM

KM idé/Kjell Sundström
0565-30320
kjell@km-ide.se

FOTOGRAF

Anges när denne är känd

PRENUMERATION

Helår 100 kr

ANNONSPRISER

1/1 sida 1 500 kr
1/2 sida 750 kr
1/4 sida 380 kr
1/8 sida 190 kr

Färdiga annonser tas i mot i pdf-format
skicka till kansliet@hembygdvarmland.se

TRYCK

RAMSTRÖMS TRYCKERI AB SUNNE

Nästa nummer utkommer på följande
datum

Nr 3: 5/10 manusstopp 31/8

Nr 4: 14/12 manusstopp 2/11

Framsida: Transformatorhus
foto Bertil Enell, Väse hembygdsförening

INNEHÅLL

3 Ordföranden har ordet

Sven Hede

4 Årsstämman med Värmlands Hembygdsförbund

Peter Olausson

5 Hembygdsförsäkringen

Sveriges hembygdsförbund

6 Riktigt bredband – landsbygdens sista chans

Erik Evestam

7 Ljuv musik Över Kölen

Peter Olausson

8 Hur vi klädde oss förr

Inger Söderquist

9 Bröllopspar sökes

Värmlands Vikingacenter

Sverige Amerika Centret

Peter Olausson

10 EU-pengar till Finnskogen

Suzanne Palmquist

11 Möte på Vägsjöfors herrgård

Berit Juhl

12 Info från förbundet

Styrelsen m. fl

14 Byggnadsantikvarie Monica Björklund

Berit Juhl

15 En epok snart i graven

Bertil Enell

9 000 år sedan

Berit Juhl

16 Nils Melanoz fiol bland de 10 nominerade

Marie Söhrman

17 Vackraste Värmlandsboken 2008

Föreningen Värmlandslitteratur

18 Se solen, sa Löke

Peter Olausson

Bygdebandsträff i Brunskog

Stefan Hensdal

19 Hjälpredan SOFIE håller ordning i arkiven

Anki Lindgren

20 Carl Jonas Love Almqvist i Köla

Gösta Olofsson

22 Rundvandring i en Värmlandsgård

Peter Olausson

23 På vargskallens tid

Elisabeth Thorsell

31 augusti är manusstopp för nummer 3 skicka manus till: kansliet@hembygdvarmland.se

Ordföranden har ordet

Jag hoppas att även ni alla har fått njuta av det fina påskvädret. Här uppe i skogen hade vi faktiskt en del snö kvar före helgen men nu på annandagen är allt borta. Tranorna tutar, ärlorna går och vippar och krokusen hann upp

och slå ut i blom på ett dygn sedan granriset tagits bort. Härligt, nu är det vår!

Tiden går fort. Det är i skrivande stund redan tre veckor sedan vi hade vår årsstämma. Vi besöktes av vår nye generalsekreterare, Jan Nordwall, bördig från Karlstad. Det var ett uppskattat besök, där vi fick möjlighet att ställa frågor och framföra våra synpunkter. I tidningen kan du läsa ett referat från årsmötet. På hemsidan finner du vår nya styrelse.

Hembygdsförbundets riksstämma äger rum i Lund 22–24 maj. Har du synpunkter på hembygdsrörelsen och något som du tycker att vi bör motionera om, så är det hög tid att kontakta oss på länsförbundet.

Accessprojektet pågår för fullt med för tillfället sex anställda. Det är ett imponerande arbete som utförs med i första hand dokumentation av de stora fotosamlingar som finns ute i hembygdsföreningarna. Tyvärr kan man tycka, att vi inte i tid hann enas om ett gemensamt system.

Den 1 april var vi med på öppningen av Emigrantregistrets nya lokaler på residenset i Karlstad. Evenemanget hedrades med kungaparets närvaro. Hembygdsrörelsen i Värmland överlämnade en nummerad stol med en fin dikt av Peter Olausson. Du som har släkt ”over there” bör inte försumma ett besök där. På Sverige Amerika Centret – som det numera heter – finns även den nu från USA hemlånade Värmlandsgåvan från 1952.

Inbjudan till vår visningsresa den 13 maj gick ut till pensionärsföreningar i våra grannlän. Förhoppningsvis kommer resenärerna hem entusiastiska över vad vi har haft att visa och erbjuda på våra hembygdsgårdar och planera för i första hand bussresor till vårt vackra och intressanta landskap. Deltagande föreningar har träffats i förväg i Gräsmark för att trimmas i hur vi på bästa sätt presenterar våra gårdar. Slår det väl ut planeras en ny resa nästa år.

Jag förmodar att ni är klara med sommarens program och nu planerar för genomförandet. Med förhoppning om en fin hembygdssommar. 🐦

Sven

POST- och BESÖKSADRESS
Värmlands Hembygdsförbund
Skutboudden
671 94 BRUNSKOG

Kansliets telefontider:
Måndag–fredag 10.00–12.00
tel. 0570-522 09
fax. 0570-523 88
Sven Hede 0738-10 15 82
kansliet@hembygdvarmland.se
www.hembygdvarmland.se

Näverlurens redaktionsgrupp fr. v: Gösta, Berit och Peter

Årsstämman med Värmlands Hembygdsförbund -

Text & foto Peter Olausson

Lördagen den 21 mars var vårligt vackert när det värmländska hembygdsfolket intog Värmlands museum för förhandlingar. Ett sextiofem representanter var på plats och dagen blev innehållsrik. Efter det inledande kaffet inledde ordföranden Sven Hede med att överlämna diplom och blommor till årets *Sven Hellqviststipendiater*. Fonden, som inrättades på 80-talet till minne av förbundets legendariske sekreterare och drivande kraft Sven Hellqvist, har till syfte att stödja ungdomar inom hembygdsrörelsen. Fonden tillförs varje år medel i och med de kondoleanser, som via kontakt med kansliet kan användas för att hedra avlidna hembygdsvänners minne.

Svens hustru Stina och dotter Margaretha Kamph utgör fondstyrelse och det är möjligt för föreningar att ansöka om stipendium inför varje årsstämma, för den eller de som anses uppfylla kvalifikationerna. I år gick stipendiet till syskonen Ludvigsson, som genom sina musikaliska talanger ofta förgyller tillvaron för människor i hembygden Östmark med omnejd. Vi utlovades prov ur deras musikrepertoar vid ett kommande tillfälle!

SHF:s generalsekreterare på plats

Stämman gästades av Sveriges Hembygdsförbunds nytilträdde generalsekreterare Jan Nordwall, som härmed gjorde sin verkliga debut på den regionala nivån inom rörelsen. Jan är född och uppvuxen i Karlstad och trots att han sedan många år är Stockholmsbo har han sina rötter just här. Jan Nordwall höll ett anförande om sin syn på hembygdsrörelsens viktigare frågor i ett kortare och längre perspektiv och betonade vikten av att vara med i samhällets utvecklingsfrågor, med det svenska kulturarvet och vården av detta som utgångspunkt.

En fråga av stor betydelse internt är den om informationsvägarna mellan SHF och rörelsen i stort, framförallt genom *Bygd och natur* och förbundets hemsida. En översyn görs för närvarande av tidskriftens utformning och utgivningsprofil, men Jan Nordwall betonade för sin del vikten av kontinuitet på den här punkten: *Bygd och natur* fyller en viktig funktion, internt och externt, liksom de regionala hembygdstidskrifterna. När det gäller hemsidan har arbetet påbörjats med att göra om den portal som nu används, vilket också kommer att innebära bättre möjligheter för enskilda föreningar att utnyttja tekniken för egna behov. När det blir rätt tillfälle kommer också särskild utbildning att ges i konsten att skapa och driva hemsidor, med portalen som grund.

Stämmoförhandlingarna

Årsstämman kom att ledas av ett presidium bestående av Gunnar Törnkvist, Hammarö, som ordförande, och Peter Olausson, Gillberga, som sekreterare. Arthur Nylin, Väse, och Barbro Eriksson, Nyed, fick uppdraget att räkna röster – vilket de dock inte behövde genomföra, eftersom inga voteringar blev aktuella – och justera protokollet. Stämman som sådan gick sin gilla gång och några punkter i styrelsens årsberättelse kom att tas upp särskilt genom frågor från församlingen. Det gällde bl. a. Näverluren, vars samlade ekonomiska resultat efterlystes särredovisat, en fråga som Sven Hede lovade återkomma till. En annan för många viktig fråga var Accessprojektets fortsättning och utfasning. Sven Hede är projektledare för Access och formerna för fördelning av arbeten till intresserade hembygdsföreningar diskutera-

Sven Hede och Jan Nordwall

Gunnar Törnkvist

Inger Johansson med Moya Jonsson

des. Projektet skall vara avslutat i och med halvårsskiftet.

Särskild information gavs också kring den svensk-norska kontaktkonferensen *Över Kölen* den 25 april (Peter Olausson), hembygdkartan (Sven Hede), kommande byggnadsvårdskurser (Monica Björklund) och visningsresan i maj till ett antal hembygds gårdar (Monica Karlsson).

Höjd årsavgift och nya stadgar

Några viktiga beslut togs också av stämman inför framtiden. För det första beslöts att

- en solig historia

medlemsavgiften till förbundet skulle höjas till 17 kr per enskild medlem i och med år 2010, detta som en konsekvens av höjd avgift till Sveriges Hembygdsförbund för de regionala förbunden.

För det andra diskuterades förslaget till nya stadgar för Värmlands Hembygdsförbund. Förslaget antogs i sin helhet. För att beslutet skall träda i kraft skall frågan tas upp på nytt vid en kommande extra ordinarie stämma. Styrelsen har sedermera beslutat att detta kommer att ske i samband med höstmötet.

Valen

Som sig bör på en årsstämma förrättades också ett antal funktionärsval. Som ordinarie styrelseledamöter med en mandattid av två år valdes Jan Bäckström, Norra Råda (omval), Peter Olausson, Gillberga (omval), Solveig Jansson, Östra Fågelvik (nyval) och Kent Wallin, Frykerud (nyval). Ann-Marie Eriksson, Kristinehamn (omval) och Lars Larberg, Kristinehamn (nyval) valdes till ersättare i styrelsen. Inger Johansson, Sunnemo, och Moa Jonsson, Hammarö, avtackades för sina insatser i styrelsen och presenterades med var sitt blomsterfång.

Efter stämman har styrelsen konstituerat sig för året, med Sven Hede som ordförande, Karl-Axel Branzell som vice ordförande, Solveig Jansson som sekreterare och Kent Wallin som kassör.

Carl-Erik Hagström, Karlskoga, och Axel Fornander, Nykroppa, fick förnyat förtroende som revisorer, med Marianne Dufva, Björneborg (omval) och Svante Ahrén, Slottsbron (nyval) som ersättare. Kerstin Ryrfeldt, Björneborg, blev vald till sammankallande i valberedningen, men frågan om ytterligare två ledamöter hänsköt stämman till höstmötet. Här finns alltså utrymme för alla hembygdsvänners kreativitet: skicka förslag till valberedningsledamöter till kansliet, för vidare befordran till styrelsen och höstmötet!

Utställningar och mingel

Stämman skedde i det vackraste vårväder och präglades också av gemyt och intresse för den gemensamma angelägenheten: Värmland som hembygdslandskap och kulturarv. I samband med mötet fanns som vanligt goda möjligheter att träffa gamla och nya bekanta och knyta arbetskontakter för framtiden. Dagen bjöd också på goda möjligheter att besöka museets fasta och tillfälliga utställningar – vilket bara det var värt en Karlstadsresa. ☺

Uppdatering av försäkringsunderlaget

Det finns en ny blankett att beställa på försäkringskansliet eller att hämta på hemsidan för uppdatering av sin försäkringsteckning. Det är viktigt att uppge rätt storlek på byggnader och att de är försäkrade i rätt kategori, så att man inte riskerar att vara underförsäkrad vid en ev. skada som då ej kan ersättas tillfullo.

Det finns två kategorier, 1 och 2.

I kategori 1 isolerade byggnader, tecknas de byggnader där ytterväggens bärande konstruktion har beklädnad både på in- och utsidan, oberoende av den isolerande förmågan. Premie utgår per kvadratmeter våningsyta.

I kategori 2 oisolerade byggnader, tecknas de byggnader som består av enkla ytterväggar och övriga oisolerade anläggningar. Premie utgår per styck i fyra storlekskategorier beräknat på byggnadsytan. Bildillustrationer för de olika kategorierna finns att rekvirera från försäkringskansliet

Nya uppgifter

I samband med en uppdatering av försäkringsunderlaget får dessutom varje byggnad en "egen rad" och namnges på försäkringsfakturan. Detta för att ni lättare skall kunna kontrollera att byggnader ni önskar teckna försäkring för ingår i er Hembygdsförsäkring.

Hembygdsförsäkringen
Box 25
432 03 Träslövsläge
hembygdsforsakringen@hembygd.se
0200-22 00 55

Prenumerera på Näverluren

Näverluren är medlemstidningen för hela Värmlands hembygdsröre. Utkommer med 4 nummer per år.

Helårsprenumeration kostar endast 100 kr.

En fin present till till din förenings eldsjäl

Riktigt bredband – landsbygdens sista chans

Erik Evestam, Gillberga, ordförande i SäffleBygdens Fibernät

En bredbandsuppkoppling med hög kapacitet kommer ha samma betydelse för oss i framtiden som el och teleförbindelser har idag. Därför kan inte landsbygden vänta på att skaffa sig ett nät som håller. I potten ligger nyckeln till överlevnad, men även en enorm potential att jämna ut konkurrensen med storstäderna.

Vi på landsbygden är vana att kämpa för sånt som städerna tar för givet. Kampen för våra skolor, vår sjukvård och våra affärer har varit hård genom åren och tyvärr lär vi behöva kavla upp ärmarna framöver också. I en fråga är det dock allt för tyst, trots att dess stora betydelse för att vi ska kunna utvecklas. Det handlar om bredband. Riktigt bredband med en hög och framtidssäker kapacitet.

Bredbandsdiskussionen blir lätt teknisk, vilket skrämmer många. Låt oss därför först se på vad som håller på att hända runt omkring oss. Utbudet inom telefoni, TV och Internet växer mycket snabbt. Det skapas möjligheter att jobba och driva företag med närområdet eller hela världen som marknad. Vi kan studera på distans, läsa alla världens tidningar, släktforska och lära oss allt om fornlämningarna i våra bygder. Vi beställer varor och tjänster och utbyter idéer med personer som har samma specialintressen som vi själva. TV-tablåerna luckras upp och vi kan se TV-program och filmer när vi vill. Nyhetsprogrammen kortas och vi hänvisas till Internet för att kunna ta del av helheten. En del av allt detta vill vi inte ta del av. Vi tycker det är onödigt och överflödigt. Men det handlar dessvärre inte bara om sånt som vi frivilligt väljer att använda. Bredband blir allt mer en förutsättning för att kunna ta del av nödvändig service. Alla sorters kommunikation med myndigheter och företag. Banktjänster, deklarationer och blanketter.

När användarna och tjänsterna blir fler och bredbandet samlar hela informationsutbudet så är kapaciteten

nyckeln. Och kravet på nätet stiger snabbt. Många har nog intalat sig att ADSL via telenätet eller trådlösa system via telemaster innebär att bredbandsbygget var klart. Att vi nu hade allt vi behövde. Men på samma sätt som vägar måste rustas och underhållas, måste även denna infrastruktur göra det. För ett år sedan presenterades en utredning på området och den slog fast att kapacitetsbehovet kommer att femdubblas de kommande fem åren. Helt enkelt för att användarna och tjänsterna blir allt fler.

I storstäderna har marknadskrafterna fattat det här för länge sedan. Näten i bostadsrätter, hyresrätter och villaområden byggs ut i rasande fart, detta trots att den teknik som redan finns är konkurrenskraftig ytterligare många år. När städerna fylls med olika alternativ för hushåll och företag att välja bland, så får landsbygden hålla till godo med ett åldrande telenät och våghalsiga löften kring trådlösa system – löften som dessutom ofta levereras inför sommaren då storstadsfolket är på väg ut till sina sommarstugor och där förväntar sig samma utbud som hemma.

Att kampanjerna är som intensivast just nu är alltså ingen slump. Och visst är det så att det trådlösa kommer att utvecklas. Det är också ett väldigt bra nät, inte minst nu när våra mobiltelefoner utvecklas till att fungera som datorer. Men det är och förblir mobila komplement. Och vad gäller våra telenät som närmar sig bäst föredatumet snabbt. De har under lång tid tjänat sitt syfte väl, men kommer inte kunna hänga med i framtiden.

Därför måste den fasta infrastrukturen byggas om och byggas ut och

det rejält. Fiberoptiken måste nå ut så nära folket som möjligt. Först då får vi en teknik som vi vet klarar det vi behöver både idag och under en lång tid framöver.

Den här utvecklingen är för landsbygdens del ingen dystopi. Tvärtom. Förändringen innebär stora möjligheter för oss. Ett riktigt bredband undanröjer den avgörande konkurrensnackdelen för landsbygden: De stora avstånden. Arbetslivet förändras och med en god digital infrastruktur blir det möjligt att kombinera ett boende i en attraktiv landsbygdsmiljö, med ett jobb med världen som marknad. Men det finns också ett hot. I de områden där tekniken inte finns på plats så blir det svårt att locka såväl boende som företag till bygderna. För en barnfamilj är det lika omöjligt att flytta till ett område utan bredband, som till ett område utan skola. Och om inte landsbygden får ett riktigt bredband så kommer utvecklingen vara omöjlig att hejda.

Staten har inte tagit ansvaret hittills. Visst har det pytsats ut några miljarder till detta sedan Björn Rosengren utropade ”bredband åt alla!” men till skillnad från när det gäller vägar och järnvägar så tas inget samlat grepp kring bredbandsfrågan. Kommuner och regioner tvingas lösa det mesta själva. I Säffle gör vi så.

Här gör eldsjälarna i tio ekonomiska föreningar gemensam sak med Säffle kommun och dess nybildade bolag SäKom AB. Med pengar från EU, kommunen och insatser från dem som ansluter sig bygger och äger vi ett nät tillsammans. Ett nät för framtiden. Vi använder den bästa tekniken som finns idag och vi byg-

Ljuv musik Över Kölen

Peter Olausson

Lördagen den 25 april hölls konferensen *Över Kölen* med ett 35-tal deltagare på Arkivcentrum i Karlstad. Konferensen var ett samarrangemang mellan åtskilliga intressenter på ömsom sidor gränsen, inklusive både Sveriges och Värmlands Hembygdsförbund. Sven Hede var också passande nog den som hälsade alla hjärtligt välkomna till dagen. Glädjande nog var representationen från länderna tämligen lika stor och därför kunde diskussionen bli extra intressant.

Att träffas över gränsen är ju inget nytt och något som sker dagligen i vardagslag i både Töcksfors och Charlottenberg och på andra ställen runtom i Värmland. Handeln är stor idag och har alltid betytt mycket. Det var också ett naturligt fokus på de långa perspektiven under dagen: hur har vår historia mellan Sverige och Norge egentligen sett ut, vilka kontakter har man haft vid sidan av de ändå fåtaliga militära konfrontationerna, vilka källor i arkiven berättar om vanligt folk och hur de rört sig fram och åter. Genom att arkiven var väl representerade kunde också källorna få en bred belysning. Sverige har, som statsarkivarien i Hamar Per-Öivind Sandberg betonade, en mer byråkratisk tradition än Norge, vilket innebär att dokumentationen om vanligt folk i kyrkböcker, skattelängder och annat ofta är rikare här än den är i Norge. Däremot är man duktig på att digitalisera och lägga ut sitt material på nätet i vårt västra grannland – dessutom gratis för användarna. Det är bara att söka efter det norska digitalarkivet på Google, så når man både folkräkningar och födelseböcker och annat av intresse. Och mer kommer framöver!

Från bibliografi till folkskollärare

Dagen bjöd inte bara på rikhaltig arkivinformaton via statsarkiven i Hamar och Oslo, landsarkivet i Göteborg (Ulf Andersson), Värmlandsarkiv (Thomas Kvarnbratt och Peter Olausson) och Folkrörelsernas arkiv för Värmland (Berith Sande). Här fanns också presentationer av spännande projekt, som genom Svein Norheim vid Ekoföreningen Gränsland i Halden om en gränsbibliografi som skapats kring områdena längs Svinesund men som också skulle kunna utvidgas norröver – om några lokalhistoriskt kunniga människor i våra trakter nu är intresserade av att jobba med det. Olle Nilsson från Värmlandsarkiv

presenterade DVD-skivan *Kvarteret Mercurius* (beläget i centrala Karlstad), en produkt som till mångas överraskning visade sig innehålla inte bara Karlstadshistoria utan dessutom åtskilligt annat med anknytning till temat – som om unionsförhandlingarna och om händelserna längs med gränsen i samband med den tyska ockupationen under kriget och den svenska beredskapen, i text men också i både stillbild och rörlig bild. Mathias Nilsson från Sverige Amerika-Centret och Kirstin Mikalsen från Norsk Utvandrer museum berättade om det treåriga Interregprojektet *Gränsvandring*, där man arbetar för att länka ihop svenska och norska källor om personer för att kunna möjliggöra sökningar om arbetsvandringar och permanenta förflyttningar. Annika Eriksson från Folkrörelsernas arkiv informerade också om det pågående arbetet med att kartlägga förenings- och företagsarkiv i Nordvärmland, medan historikern Ann-Kristin Högman redogjorde för Karlstads universitets kontakter med norska kollegor och möjligheterna att fördjupa dessa under kommande år. Det gäller bl. a. frågan om folkskolans och folkskolläraernas roll i de lokala samhällena från 1800-talets mitt och framöver.

Norsk Lokalhistorisk Institutt

Att Norge har ett fortsatt försteg på det lokalhistoriska området gentemot Sverige illustrerade till sist direktören för *Norsk Lokalhistorisk Institutt* Knut Sprauten väl genom sin rundmålning av vad som görs på det området. Ärligen lämnar de norska kommunerna ca 50 miljoner norska kronor till utgivning av lokalhistoriska skrifter – det är inte så dåligt. Institutet, beläget i Oslo, har också en omfattande kurs- och rådgivningsverksamhet för lokalhistoriker runtom i landet. Någon motsvarighet finns inte någonstans i Sverige.

Dagen gav mersmak! Kanske blir nästa träff av det här slaget på andra sidan Kölen, någon gång nästa år? 🐦

ger till varje hushåll som vill ha den, vilket är över 80 procent av de boende på landsbygden. Totalt blir det ett nät på cirka 850 kilometer och en investering på över 60 miljoner kronor. Det är – vågar jag säga – den mest offensiva satsningen på landsbygdsutveckling som Säffle någonsin gjort.

Vi började gräva i höstas och allt ska enligt planen vara klart under våren 2010. Över 2 000 hushåll kom-

mer då ha samma kvalitet på den digitala infrastrukturen som Stockholms innerstad. Någon omedelbar effekt på befolkningsutveckling eller företagande blir det kanske inte men vi vet att vi kommer stå väl rustade inför framtiden. Och förhoppningsvis kommer det engagemang som fötts i och med detta projekt ge många andra ringar på vattnet som kommer vår landsbygd till godo. 🐦

"Ett riktigt bredband undanröjer den avgörande konkurrensnackdelen för landsbygden: De stora avstånden"

SäffleBygdens Fibernät

Samlar intressena för tio föreningar på Säffles landsbygd.

Hur vi klädde oss förr

Text & foto Inger Söderquist

Skjorta och Särk i Värmland

De intimaste plaggen var skjorta för män och särk för kvinnorna. Underbenkläder kom inte förrän på 1870-talet och Behå på 1900-talet. Kom ihåg att detta gäller allmogen. På en del håll i landet användes hängselsärkar under en kort överdel, men några sådana finns inte i Värmland.

Männens skjortor räckte i stort sett ner till knäna och hade sprund i sidorna. Skjortans främre del fördes bakåt mellan benen och den bakre delen drogs framåt därefter. På så sätt skavde inte byxorna i skrevet och skjortan satt nere i byxorna hur mycket man än rörde sig.

Kvinnornas särkar når ner på vaden och hade alltid en materialskarv ungefär i midjehöjd. Fint linne upp till och grovt blaggarn nertill. Det sägs att pigorna fick använda husmors särkar till dess att nederdelen blivit så pass mjuk att husmor själv kunde använda dem.

Enda undantaget finns nu i Östervallskog, där det är helsärk = ingen materialskarv, utan fint linne i hela särken. Där finns ingen bevarad särk, utan denna särken syddes upp 1873 för att tillsammans med andra Östervallskogsplagg skänkas till Nordiska Museet.

Skjortor

I Värmland har skjortorna alltid halsspjäll och rynkor runt halsen. Från början var halsspjället ett sätt att skryta. Man hade så gott ställt, att man kunde ödsla med tyg och sätta dit extra bitar för att få fler rynkor. Bevarade skjortor har krage, sprund fram, veckat eller rynkat nertill på ärmarna, samt ärmlinningar. De är i stort sett lika i hela landskapet. Materialet i skjortorna är oftast linne, men det finns bomullsskjortor också. Förr odlade man lin, beredde och vävde av det. Bomull var däremot köpevara och räknades som mycket finare. Som

exempel kan nämnas den brudgumsskjorta som finns bevarad i Ekshärad. Den är av fin bomull och sydd med elva efterstygn/cm. Så mycken kärlek som är nedlagd i den skjortan!

Särkar

I västra Värmland har särkarna inga halsspjäll, utan en oval halsringning istället. De flesta har halskant och då är det veckat eller rynkat i grupper runt halsen. De som inte har halskant är släta i halsen och på en kraftig kvinna kommer en sådan särk att få ärmisättningssömmen långt ner mot armbågen. Ärmarna är ganska vida (jämfört med de i norra Värmland) och är rynkade mot en broderad ärmlinning. Broderi även på axlarna. Oftast vitt. Ibland blått.

Norra Värmlands särkar har smälare ärmor, halsspjäll, halskant, rynkor nertill på ärmarna och oftast broderier vid halssprund, på axlar och ärmlinningar ibland med rött, oftast mest vitt. Nästan alltid av linne. Dalby skiljer sig en del och har bomull i särköverdelar, kragar, vidare ärmor, samt en särk med volangliknande avslutning nertill. Blomskogs särk är också ett undantag med sin ärmavslutning. Den är rakt avslutad, inga rynkor eller linning, men har ett hål-sömsbroderi.

När man ska sy en särk eller skjorta finns det en del huvudregler att tänka på. Behåll det bevarade plaggets övervidd, såvida det inte är för smalt. Förr arbetade man alltid efter vävbredden. Man vävde inte en bredd för var person i huset, utan satte i så fall en skarvsöm på vänster sida av kroppen på kvinnornas plagg. Varför på vänster sida? Enkelt. Kvinnorna satt på vänster sida i kyrkan, så det var naturligt att sätta skarven på den sidan.

Om ni måste bredda plagget, så öka in centimetertalet på axlarna, utan öka istället inne vid halshålet. Att man gjorde så förr har vi bevis

Brudgumsskjorta från Ekshärad

Skjortans framstycke förs bakåt mellan benen

Skjortans bakstycke dras därefter framåt

för på flickplagg från Norra Ny. När rynkorna ska fördelas runt halsen, ska ryggstycket ha 1/3-del av halslinningens längd, var sidas halsspjäll och framstycke ska ha var sin 1/3-del. Då sitter plagget bra och vill inte hoppa upp och ”strypas”. ☺

Bröllopspar sökes

Bröllopspar till Värmlands Vikingating 1-2 augusti

Känner du någon som vill gifta sig lite annorlunda – ombord på ett vikingaskepp? Det gjorde Tim Greenlee och Åsa-Maria Stigsdotter förra året i samband med Värmlands Vikingating, en festlig sommardag ombord på skeppet Glad av Gillberga. Vikingating blir det i år igen, den 1-2 augusti, och skeppet ligger redo att ta emot ett nytt bröllopspar. Arrangörerna kan erbjuda lån av vikingaklä-

der till brudparet och vigselförrättare och stor uppmärksamhet mitt i det vikingatida vimlet nere vid Byälvens stränder i Nysäter. Festen/middagen får man sedan ordna på egen hand – men visst är bröllopsföljet välkomna att delta också i livet kring kvällens lägereld, där berättelserna lever om forna och nutida äventyr. ☺

Vill du veta mer? Då går det att ta kontakt med Föreningen Vikingaleden på tel 0533-31066 foreningen@vikingaleden.se

Skåltjärn

Boken från 2004 är resultatet av några års studier i Skåltjärns historia. Arbetet startade som en cirkel i torpinventering 1996 och boken beskriver människorna och deras fastigheter, både de hus som finns kvar och några av ödetorpen.

Boken kostar 100 kronor och kan beställas hos ordföranden Bo Johansson, tfn 0590-520 49 ☺

Sverige Amerika Centret

Emigrantregistret blir Sverige Amerika-Centret. Mitt i centrala Karlstad, i självaste Residenset, finns numer Emigrantregistret med allt sitt material om den stora svenska utvandringen till framförallt Amerika under 1800-talets slut och 1900-talets början. Eller rättare sagt: här ligger Sverige Amerika-Centret. Den anrika institutionen, bildad 1960 på initiativ av Vasalogen av Amerika och Värmlands Hembygdsförbund, bytte namn den 1 april i samband med en pampig invigning, förrättad av kung Carl XVI Gustaf, som också hade drottning Silvia med sig till Karlstad. De vackra, nyrenoverade lokalerna var överfulla med folk från båda sidor Atlanten och dagen blev både festlig och gemytlig. Värmlands Hembygds-

förbund hörde till gratulanterna genom Sven Hede, Monica Karlsson och Peter Olausson, som gemensamt överräckte blommor och presentkort på en stol, försedd med hembygdsförbundets namnskylt.

I samband med invigningen öppnades också utställningen *Värmlandsgåvan*, som lånats in på ettårsbasis från American Swedish Institute i Minneapolis. Det rör sig om en stor del av de föremål, som 1952 skänktes av de värmländska kommunerna till institutet och som sedan dess utgjort stommen i utställningsverksamheten. Passa på och se den under sommaren och hösten!

Näverluren gratulerar centret och önskar lycka till med det fortsatta arbetet! ☺

Invigningen bevakades av SVT. Här intervjuas centrets chef Erik Gustafsson.

EU-pengar till Finnskogen

Suzanne Palmquist, projektledare En levande Finnskog – vårt felles ansvar/Torsby Finnkulturcentrum

Den närmaste tiden kommer Finnskogen i Solør-Värmland att stå särskilt i fokus genom ett norskt-svenskt interreg-projekt. *En levande Finnskog – vårt felles ansvar* är namnet på projektet och det är Torsby Finnkulturcentrum och Hedmark fylkeskommune som står bakom. Under en 3-årsperiod ska Finnskogen uppmärksammas på flera sätt, bland annat genom inventering av bebyggelse, workshops och annat utåtriktat arbete.

Finngården Ritamáki i Lekvattnet. Foto: John-Eric Gustafsson

En levande Finnskog – vårt felles ansvar

Projektet pågår mellan september 2008 och augusti 2011. Syftet är att lyfta fram Finnskogens attraktiva livsmiljöer, där byggnader och andra skogsfinnska minnen är en resurs. Med en levande Finnskog menas ett område där människor har möjlighet att leva och bo, det vill säga ett område som används och lockar till mer och som förvaltas med varsam hand.

I projektet kommer vi att bygga upp kunskap kring de skogsfinnska miljöerna. Det sker bland annat genom inventering, dokumentation och en stor marknadsundersökning. Projektet arbetar utåtriktat i form av seminarier, workshops och publikationer. Kontakt och samarbete med fastighets- och markägare, hembygdsföreningar, hantverkare, entreprenörer, beslutsfattare, skolor och övriga intresserade löper som en röd tråd genom projektet.

En levande Finnskog – vårt felles ansvar är brett förankrat på båda sidor om gränsen. Värmlands Museum och Hedmark fylkeskommune är projektägare. Medfinansierare på svensk sida är Region Värmland, länsstyrelsen i Värmland, Torsby, Arvika och Sunne kommuner samt länsstyrelsen i Dalarna. På norsk sida finns Riksantikvaren, Norsk kulturråd, Statskog, Norsk Skogfinsk Museum, Glomdalsmuseet, Museene i Solør-Odal samt kommunerna Grue, Åsnes, Våler och Kongsvinger. Budgeten, som är på 8,6 milj kr, delfinansieras till 50% av EU regionala utvecklingsfonden.

Projektets namn vill ge en signal om att Finnskogen är ett gemensamt ansvar och att riksgränsen i det här fallet inte har någon betydelse. Enbart genom att arbeta tillsam-

mans kan vi säkerställa de unika skogsfinnska miljöerna för kommande generationer.

Många miljöer försvinner, vad kan vi göra?

Alarmerande studier har visat att ca 20% av den skogsfinnska bebyggelsen har försvunnit sedan 1970-talet på den norska Finnskogen. Det finns all anledning att tro att situationen är densamma på vår sida om gränsen. Projektet kommer därför att satsa på kunskapsuppbyggnad kring de skogsfinnska bebyggelsemiljöerna. Genom att inventera och dokumentera hoppas vi kunna säkra ett skydd för ett brett urval av skogsfinnska kulturmiljöer för framtida generationer. Det är hög tid att agera om vi ska klara av att bevara det som ännu finns kvar. Det är ju nästan bara här det finns! I vårt område finns de mest genuina, orörda byggnaderna och miljöerna och många står fortfarande kvar på ursprunglig plats. Vi har också minnen, föremål, bilder och i vissa fall även rösterna av dem som en gång bodde på gårdarna.

Den kunskap projektet genererar hoppas vi ska kunna användas av bland andra beslutsfattare, museitjänstemän, fastighetsägare och turistentreprenörer. Det gränsöverskridande mervärdet i projektet är stort och en nödvändighet för att klara utmaningen att bevara, utveckla och levandegöra det skogsfinnska kulturarvet.

Under 2011 kommer vi att arbeta med en publikation som beskriver de finngårdar som går att besöka. En guidebok med fördjupad information om vilka som har bott på gårdarna, beskrivning av byggnader och landskapet runt omkring med mera. Boken ska vara i ett format som gör den lätt att ta med sig i jackfickan.

Vad händer under våren och sommaren?

I takt med att snön försvinner, börjar det praktiska arbetet i fält med inventering. Innan dess, har vi genom brev bjudit in fastighetsägare, hembygdsföreningar och andra intresserade till träffar på kvällstid för att få hjälp med att *fånga upp* byggnader och miljöer som kan vara av intresse att inventera. En första träff genomfördes i Gräsmark den 14 april. Övriga träffar ägde rum i Gåsborn, Gunnarskog Järnskog och Gustava. Under första veckan av juni, kommer taket på rökstugan Keckåsen att läggas om. Det är finska arkitektstuderande under ledning av Årpad Sailo som ska lägga nävertak på *äkta* skogsfinskt vis. Under veckan kommer också personal från *Norsk Skogfinsk Museum* att finnas på plats, liksom projektet *En levande Finnskog – vårt felles ansvar*. Det kommer att bli visningar som är öppna för allmänheten, tid och plats annonseras i lokalpressen. Det går också bra att ringa Torsby Finnkulturcentrum, 0560-162 93.

Vi kanske ses på Finnskogen!

Om ni ser någon som kliver omkring, fältmässigt klädd, med kamera, papper och penna, är det stor chans att det är projektets medarbetare som är ute och inventerar skogsfinsk bebyggelse. Alla är anställda av Värmlands Museum. Gå gärna fram och prata med dem! Har ni tips på byggnader, miljöer eller annat intressant, tar vi gladeligen emot dem. Det kommer troligen inte att bli fler inventeringar under överskådlig tid, så vi vill gärna få veta så mycket som möjligt.

Håll också utkik efter öppna träffar och seminarier som vi annonserar i lokalpressen eller ta kontakt med Torsby Finnkulturcentrum för mer information. Vi återkommer också gärna i kommande nummer av Näverluren med rapporter om vad som händer i projektet.

Många finngårdar som hålls öppna under sommaren, drivs av en hembygdsförening. Att samarbeta med dem är viktigt, inte bara för projektet, utan också för Torsby Finnkulturcentrum. Många turister och andra besökare börjar ofta på Finnkulturcentrum och vi slussar dem gärna vidare ut till den vackra, spännande och många gånger mytomspunna Finnskogen. Välkommen du också! ☺

Möte med hembygdsföreningar på Vägsjöfors herrgård

Inga-Greta Lindblom och Berit Jubl

Torsby Turistbyrå och Torsby Finnkulturcentrum inbjöd representanter för alla hembygdsföreningar i Torsby kommun till ett informationsmöte på Vägsjöfors Herrgård den 2 april 2009.

Monica Björklund, Torsby Finnkulturcentrum inledde kvällen med att berätta om *Kulturhusens dag* 13 sept som i år har tema *Märkesåret 1809*. Detta innebär att Finnskogens byggnader ligger i fokus och här i kommunen blir det någon form av aktiviteter på Finngårdarna. Monica Björklund håller i denna planering. Monica berättade om Interregprojektet *En levande finnskog – vårt felles ansvar*.

Riksantikvarieämbetet kommer att ha sitt sommarseminarium i Torsby kommun med tema Finnskogen, 26–28 augusti. Torsdag 27 kommer gruppen att göra en rundtur på Finnskogen och där kan det bli aktuellt för en del föreningar att visa finngårdarna.

Mats Olsson, Torsby turistbyrå, informerade från Turistbyrån och bad att få in information om föreningarnas sommarprogram. Turistbyrån kommer att sammanställa en evenemangskalender med sommarens aktiviteter.

Inga-Greta Lindblom, Torsby Finnkulturcentrum informerade om Märkesåret 1809. I år är det 200 år sedan Sverige och Finland delades i två separata riken. Detta uppmärksammas med en del program, utställningar och föredrag på Torsby Finnkulturcentrum. Mer informa-

tion om programmen finns på www.finnkulturcentrum.com Torsby Finnkulturcentrum kommer att medverka på Finsk-Svenska veckan på Skansen 3–10 maj med bl. a. föredrag, berättarprogram och muttikokning på Finngården. Dessutom ordnar vi bokförsäljning/information i Finnskogsboden på Bollnästorget.

Solör-Värmland Finnkulturförening planerar en Finnkulturrunda 15-16 augusti där hembygdsföreningar och Finngårdar kommer att ha öppet. Det kommer att arrangeras bussturer runt i bygderna för de som inte har bil.

Mats Olsson utsågs till sammankallande för träffar med Hembygdsföreningarna i Torsby kommun. Det blir bra med två träffar per år.

Föreningarna informerar

Anders Wiss redogjorde för marknadsföringsresan 13 maj för Hembygdsgårdarna i Värmland och mässan på Gräsmarks hembygdsgård. Pensionärsföreningar från grannlänen är inbjudna till en visningsresa. Ingemar Dahlström påminde om Turistbyrån på Värmlandsporten.

Klarälvprojektet planerar cykelled på västra sidan Klarälven.

Nyskoga hbf bjuder alla hembygdsföreningar i Torsby till Nyskoga Hembygdsgård 16 maj. ☺

Kurser i byggnadsvård

Värmlands Museum arrangerar i samarbete med Eda, Forshaga och Ekshärads hembygdsföreningar kurser i byggnadsvård. Länets föreningar har många byggnader att förvalta och intresset för byggnadsvård är stort, därför är det roligt att kunna göra detta samarbete. Sveriges hembygdsförbund gör också satsningar på byggnadsvård och kommer inom kort ut med en för hembygdsföreningar specialskriven handbok i byggnadsvård.

Program

09.30–10.00 Kaffe och inledning

10.00–10.30 Byggnadstraditioner i Värmland
Vad är Värmländskt? Hembygdsgrändarnas viktiga roll

10.30–12.00 Vård och underhåll av byggnader
Hur lägger man upp skötseln av hembygdsgrändens byggnader? Om dokumentation, hantverk, planering och val av material m. m.

12.00–13.00 Lunch

13.00–14.30 Praktisk övning
Vi delar in oss i grupper och gör egna skadeanalyser och vårdplaneringar på några av hembygdsgrändens byggnader

13.30–14.00 Kaffe

14.00–15.30 Genomgång av grupparbete

Max 20 personer per tillfälle. Kaffe och lunch kommer att finnas till självkostnadspris på hembygdsgrändarna.
ANMÄLS I FÖRVÄG!

Anmälan till:

Monica Bjöklund

Värmlands Museum/Torsby Finnkulturcentrum

Tel: 0560-162 89, 070- 659 31 16

monica.bjorklund@torsby.se

Fredag 25 september Forshaga hembygdsgränd

Forshaga hembygdsförening bildades 1936 och hembygdsgränd Bråtarna är densamma som laxfiskaren och bonden Peter brukade i slutet av 1500-talet. På gränd finns idag sju byggnader som representerar bygden. Loftboden härstammar från slutet av 1500-talet eller början av 1600-talet och Grossbolsmagasinet är en välbevarad spanmålsbod från 1700-talet.

Fredag 2 oktober Ekshärads hembygdsgränd

På hembygdsgränd vid Kyrkheden finns ett femtontal byggnader som speglar ett byggnadshistoriskt tvärsnitt genom seklerna. Här finns de fattigas och de rikas boningar och bodar. På hembygdsgränd finns också unika dalamålningar på väv, bevarade från Nils Ols-gränd i Östra Tönnet.

(Kursen i Eda hölls den 15 maj)

Vad innebär K-märkt?

K-märkt är ett begrepp som används allmänt för bebyggelse och miljöer med ett utpekat kulturhistoriskt värde. Genom byggnadsminnen, kulturresevat eller andra skyddsformer garanteras människors rätt till en viktig del av kulturarvet.

K-märkt är ett allmänt använt samlingsbegrepp för många olika typer av lagskydd avsedda att skydda bebyggelse och miljöer av kulturhistoriskt intresse. Ofta innebär lagskyddet att en byggnad inte får rivras eller förändras på sådant sätt att det kulturhistoriska värdet minskar. Skyddet för parker kan innebära att träd och annan vegetation inte får tas bort och att växtligheten ska skötas på ett visst sätt.

Ofta är det först i samband med att en byggnads eller miljö kulturhistoriska värden är hotade som det blir tydligt att de måste värnas. K-märkningen innebär då att det kulturhistoriska värdet kan finnas kvar och berika samhället. Att välja ut de byggnader och miljöer som bör skyddas är en viktig uppgift för kulturmiljövården. Ett bra urval formas genom ständig dialog med många intressenter. Här finns plats för alla perspektiv på historien och fokus ligger på att kulturarvet ska vara tillgängligt och betyda mycket för många, i dag och i framtiden.

Exempel på K-märkning är byggnadsminne, kulturresevat och q-märkning.

Byggnadsminne

Särskilt kulturhistoriskt värdefull bebyggelse eller miljö kan skyddas som byggnadsminne genom Kulturminneslagens tredje kapitel. Alla kan komma med förslag till länsstyrelsen som tar beslut. Det finns över 2000 byggnadsminnen. Kulturminneslagen skyddar även merparten av alla kyrkor.

Kulturresevat

I ett kulturresevat kan hela området natur- och kulturmiljövården skyddas och vårdas. Därmed omfattas byggnader, anläggningar, lämningar och marker – men även sådana värden som består av verksamhet, kunskap och traditioner kan hanteras inom ramen för kulturresevatets förvaltning. Det är länsstyrelsen eller kommunen som beslutar om att ett område ska skyddas och förvaltas som kulturresevat. Skyddsinstrumentet kulturresevat infördes med miljöbalken 1999.

q-märkning och områdesbestämmelser

Byggnader eller områden som är särskilt värdefulla från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt och därför inte får förvanskas kan av kommunerna skyddas enligt Plan- och bygglagen.

Läs mer om K-märkt på www.raa.se

SVERIGE-FINLAND, EN DELAD HISTORIA
KULTURHUSENS DAG

”Sverige-Finland, en delad historia”

Tema för Kulturhusens dag 2009

Kulturhusens dag äger rum den 13 september. I flera hundra år levde svenskar och finländare i ett och samma land. I år är det 200 år sedan Finland och Sverige skildes åt, vilket uppmärksammas genom »Märkesåret 1809«.

Temat berör på många sätt Värmland och värmlänningarna. Det skogsfinska kulturarvet finns här genom släkter, ortsnamn och fysiska miljöer som våra finngårdar. Även nyare tid av finsk-svenska relationer präglar länet på många sätt. Riksantikvarieämbetet välkomnar alla att delta under Kulturhusens dag 13 september 2009

- Öppna upp och visa byggnader och kulturmiljöer som bär spår av det gemensamma svensk-finska kulturarvet i Sverige.
- Låt besökarna upptäcka den historia och de traditioner vi delar med Finland.
- Visa upp våra svensk-finska traditioner.
- Bjud in personer som kan berätta och/eller skapa utställningar som beskriver händelserna. Många kända personligheter i vårt land är av finskt ursprung, kanske kan de delta?
- Lyft fram det vi kanske inte visste, ”svenskt” i Sverige men egentligen finskt.

Planerar ni att delta?

Kontakta gärna Torsby Finnkulturcentrum för samarbete:
Monica Björklund, antikvarie
Värmlands Museum/Torsby finnkulturcentrum
monica.bjorklund@torsby.se
0560-162 89

Fakta om Kulturhusens dag

Kulturhusens dag är ett europeiskt arrangemang och äger rum varje år i september. Idén är att under en dags genom olika evenemang uppmärksamma kulturmiljöer, kulturlandskap och kulturhistoriskt intressanta byggnader och anläggningar och historierna kring dessa. Alla är välkomna att medverka med evenemang dit allmänheten bjuds in till gratis besök och guidning. Närmare 50 länder deltar och besökarantalet är närmare 20 miljoner. Riksantikvarieämbetet är samordnare av Kulturhusens dag i Sverige, hemsida www.raa.se

European Heritage Days
Journées européennes
du patrimoine

Bygdebånd

Drygt ett år efter lansering närmar sig Bygdebånd den 100:ade kontrakterade föreningen. Intresset är kraftigt ökande och allt mer material blir digitaliserat. Aktiviteten är hög och Genline har i olika möten under de senaste 18 månaderna mött 500 föreningar i hela Sverige. Fördelarna för föreningar att ansluta sig till den för SHF och Genline gemensamma satsningen Bygdebånd är många:

- Att bredda och utveckla hembygdsforskningen genom att göra hembygdsföreningarnas arkiv tillgängliga för allmänheten via Internet.
- Bygdebånd ger hembygdsföreningarna tillgång till en säker och kraftfull databas där deras arkivmaterial i form av; text, kartor, ljud och bild, tryggt kan förvaras.
- Föreningar som ansluter sig till Bygdebånd kan fritt lägga in sitt material i andra databaser, t ex; egna hemsidor, museidatabaser, länsdatabaser. Den enda begränsning som finns, är att föreningen inte kan lägga in sitt material i en annan kommersiell databas som likt Genline säljer abonnemang via Internet.
- SHF:s medlemsföreningar förvarar sitt digitala arkivmaterial gratis i Bygdebånd.
- De föreningar som tecknat avtal och bidrar med material får, via SHF, del av intäkterna som abonnemang riktade till allmänheten genererar.
- Bygdebånd stimulerar och gör det lättare för hembygdsföreningarna och enskilda hembygdsforskare att producera lokalhistoriskt material i tryckt form men också i bild och ljud.
- Bygdebånd stimulerar allmänheten att besöka bygder man forskar om, vilket leder till ökad turism och fler besökare hos hembygdsföreningarna.
- Bygdebånd kommer med största sannolikhet att öka antalet medlemmar i hembygdsföreningarna dels genom att priset på abonnemang hålls lågt för medlemmar och dels genom att hembygds-/släktforskarna upptäcker och besöker nya hembygder där de vill bli medlemmar i föreningarna.
- Föreningarna får dessutom stor exponering för sitt material och kan i allt större omfattning sälja kopior ur sina arkiv till en intresserad allmänhet.

”Det är glädjande att se att Bygdebånd utvecklas positivt och att hembygdsarkiven blir lättillgängliga för alla som vill hembygdsforska hemifrån”, säger Jan Nordwall, generalsekreterare på Sveriges Hembygdsförbund.

Har du frågor om Bygdebånd, är du välkommen att höra av dig till Peter Wallenskog, projektledare för Bygdebånd och styrelseledamot på Genline på endera telefon 070-655 05 05 eller peter.wallenskog@genline.se eller Henrik Axiö på Sveriges Hembygdsförbund på telefon 08-34 55 11 eller henrik@hembygd.se

Vad gör byggnadsantikvarie Monica Björklund?

Berit Juhl intervjuar

Foto: Inga-Greta Lindblom, Torsby Finnkulturcentrum

Monica utbildade sig först till byggnadsingenjör. Därefter sökte hon sig till Göteborg och studerade i ytterligare tre år. Efter utbildningstidens slut 1996 arbetade hon bland annat inom Karlstads kommun och på Kulturmiljöenheten på Länsstyrelsen i Värmland.

Numera är Monica anställd på Värmlands museum. Hon jobbar just nu med ett interregprojekt *En levande Finnskog – vårt felles ansvar*. På museet finns fyra byggnadsantikvarier anställda och på Länsstyrelsen i Värmland finns två tjänster. Dessutom finns ett antal privata företag som kan hjälpa till med arbetet inom byggnadsvården. Monica har sin arbetsplats förlagd till Torsby Finnkulturcentrum.

Monica och hennes kollegor arbetar med alla typer av frågor omkring kulturmiljö och byggnadsvård. De deltar bland annat i olika projekt som gäller renovering eller ombyggnad av gamla intressanta byggnader. Det är många faktorer som en antikvarie skall ta hänsyn till. Är en byggnad K-märkt, är den välbevarad och på något sätt unik kanske ritad av en känd arkitekt eller har någon intressant person bott eller vistats i huset? En bebyggelseantikvarie måste känna till alla uppgifter för att kunna ge ett utlåtande till myndigheter eller aktuella byggherrar. På frågan om det kan uppstå intressekonflikter svarar Monica:

– När berörda parter får saklig och bra information brukar det mesta gå att lösa. Monica uppmanar till varsamhet

och försiktighet när det gäller att vårda gamla byggnader. Hänsyn måste visas till byggnaden om man måste anpassa den till dagens krav vad gäller verksamhet och tillgänglighet. Insidan av en byggnad kanske kan renoveras och ändras till dagens krav medan exteriören bevaras så långt som det är möjligt.

Kulturmilleslagen och Plan- och Bygglagen anger ramar för arbetet att skydda och bevara gamla och även nyare byggnader.

Monica arbetar mycket gentemot hembygdsgårdarna i Värmland. Hon är adjungerad medlem i styrelsen för Värmlands hembygdsförbund. Under perioden 2003–2006 genomfördes EU-projekt Mål 2 i Värmland. Monica deltog i arbetet där flera hembygdsgårdar fick projektmedel för att renovera och bygga nya ändamålsenliga lokaler till exempel kök och toaletter.

Aktuellt just nu är kurser i byggnadsvård riktade till hembygdsföreningar. Kurserna genomför Monica tillsammans med Lena Thor och de äger rum på Eda, Forshaga och Ekshärads hembygdsgårdar. Vem är Monica? Hon är född och uppvuxen i Torsby. Efter studier och arbetsperioder på andra orter fick hon möjligheten att återvända till Torsby. Där bor hon nu tillsammans med sambo och två flickor 3 och 6 år. Arbetet innebär många resor inom länet. Vill du veta något om byggnadsvård kan du kontakta Monica. Hon tycker mycket om gamla hus och lador. Hon vet det mesta och är engagerad i sina arbetsuppgifter. 🐦

En epok snart i graven

Bertil Enell, Väse hembygdsförening

För ett 50-tal år sedan kunde man se dem överallt på landsbygden – transformatorhusen i trä. Transformatorerna tålde inte att stå ute i det fria utan måste skyddas för väder och vind. Av den anledningen placerades de i ett litet hus byggt på stolpar ca 6-8 meter upp i luften. De kallades enbentare. Senare kläddes hela transformatorhuset inklusive stolpar in med lockbrädor och kallades då för sockertoppar eller träkyrkor. Ytterligare en tid efter revs trähusen och ersattes med murade transformatorhus. Även dessa har sedermera ersatts och dagens transformatorer är placerade i små betonghus och är knappast synbara i landskapet.

För att rädda någon av de höga trähusen, som är uppåt åtta meter höga, ringde jag för sex-sju år sedan till Fortum i Karlstad för att höra om det fanns någon trätransformator kvar i närheten av Väse. Fick då svaret att det fanns en sådan transformator i trakten av Väse, men att den fortfarande var i drift. När den så småningom skulle tas ur drift fanns det möjlighet för vår förening att få denna.

Förra året ringde Fortum och meddelade att snart skulle transformatorhuset vid Grannäs i Väse tas ur drift. Var vi fortfarande intresserade? Samtidigt som vi lämnade beskedet att vi var intresserade fick vi löfte av Fortum att de skulle medverka till finansieringen av rivning och flytt av transformatorhuset till hembygdsgården.

I dagsläget finns byggnaden ca 400 meter ut på ett gärde och kan endast ses från det hållet. Av den anledningen

är en flyttning av transformatorhuset nödvändigt för att vi skall kunna visa upp denna tidsepok.

Nu är det inte bara att flytta en så pass hög byggnad. Förutom en hel del arbete med nedmontering, transport och uppförande skall det vara rivnings- och nybyggnadsbeslut av byggnadsnämnd. Vi hoppas dock att vi någon gång under 2010 skall kunna visa hur ett transformatorhus ser ut på nära håll och även inomhus för våra besökande till Väse Hembygdsgård. Vi välkomnar också Länsstyrelsen i Värmland, även om de inte vill bidra ekonomiskt eftersom vi flyttar byggnaden från sin ursprungliga plats, där ingen kan se den på nära håll. 🐦

---

9 000 år sedan

Berit Juhl

Ibland är det svårt att komma ihåg vad som hände för två dagar sedan. Hur är det då att berätta om det som hände för 9 000 år sedan? I samband med efterforskningar och intervjuer inför en bok om Svenneby, Åshagen och Västanvik i Torsby kom vi i kontakt med arkeolog Hans Olsson vid Värmlands museum. Området ligger väster om Fryken. När ett företag skulle anlägga vägar, sälja tomter och bygga hus på ett område som numera kallas Sjöplatån blev det aktuellt med arkeologiska utgrävningar.

Till att börja med verkade det vara ett ointressant område. Hans Olsson berättar att han var tveksam vad han skulle berätta för pressen som skulle komma på besök en av de sista dagarna på arbetet. Plötsligt dök det upp spännande saker. För en vanlig åskådare är det svårt att skilja på vanliga gråstenar och intressanta objekt. Experterna kan nu konstatera att fynden härrör från en tid cirka 9 000 år tillbaka. Vid ett besök på museet fick vi en liten inblick

i svindlande historiska berättelser. Hur går det till och är det verkligen sant?

Boplatsen vid gården Gunby lär ha varit en av de äldsta bosättningarna som hittats i Värmland. Landskapet har sett helt annorlunda ut. Arkeologerna kan till exempel göra mätningar på skal av hasselnötter! Det som vi kallar Vänern idag nådde upp till dagens Torsby. För att få en någorlunda rättvis beskrivning får vi be Hans Olsson göra ett reportage utifrån sin rapport. Denna lilla artikel är som tidigare nämnts en del i en kommande bok.

Rakt igenom området passerar tusentals bilar på E 45. Kontrasten är stor mellan de första invånarna och dagens moderna samhälle. 🐦

Berit Juhl arbetar med boken tillsammans med Gerold Berg och en arbetsgrupp

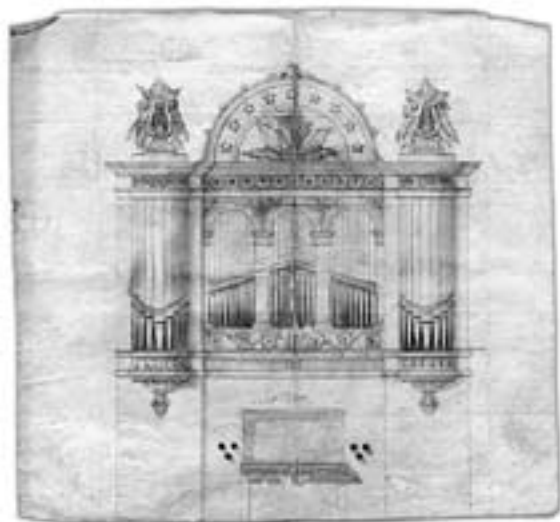
NILS MELANOZ

I Nils Melanoz samling hos Östra Emterviks hembygdsförening finns hans egenhändigt byggda fiol. Samlingen är skänkt av Bertil Nilsson, Karlstad, barnbarn till Melanoz. Nils Melanoz föddes 1820 och var Östra Ämterviks förste skollärare och dessutom klockare. Han var 27 år då Andreas Jönsson kom till kyrkan för att bygga altarorgeln. Melanoz var en händig person och förmodligen lärde han sig vid detta tillfälle så pass att han själv kunde bygga en orgel till Sunnemo kyrka 1852 och en till Hammarö kyrka 1857.

I Mårbacka I, skriver Selma Lagerlöf i kapitlet Orkestern

Och det var klockarn Melanoz, som hade fått undervisning av självaste prosten Fryxell och kunde skriva vers och laga skor och snickra ihop möbler och sköta lantbruk. Han var rolighetsminister på alla bröllop och begravningar, och på samma gång var han den bästa skollärare, som fanns i hela Fryksdalen. Och var söndag måste han spela på den förskräckliga orgeln i Östra Ämterviks kyrka, och det skulle han inte ha stått ut med, för han var en musikalisk själ, om han inte haft sin egen fiol, som han spelade på om söndagseftermiddagarna för att trösta sig.

Nils Melanoz fiol bland de 10 nominerade

Marie Söhrman, Östra Emterviks hembygdsförening

Var finns Sveriges dolda kulturarv?

Med projektet Klenod 2009 vill Riksförbundet Sveriges Museer rädda och lyfta fram föremål som är av ett stort intresse för svenska folket – föremål som samtidigt är för värdefulla eller sköra för att kunna visas upp om de inte skyddas mot stöld och klimatpåverkan. Tävligen riktar sig till landets alla museer, kyrkor, institutioner och hembygdsföreningar.

En jury bestående av personal från Riksantikvarieämbetet, Riksförbundet Sveriges Museer och huvudsponsorn Milox Skyddsmontrar AB har nominerat de tio mest skyddsvärda föremålen som skickats in till Klenod 2009.

Föremålen bör uppfylla minst tre av följande kriterier:

Vara känsligt för miljöpåverkan, vara stöldbegärligt, ha ett stort allmänintresse, vara förknippat med speciella problem att visa upp, ha en intressant bakgrund/vara del av en berättelse.

Svenska folket röstar fram vinnaren

Nästa steg är att låta svenska folket rösta på det föremål av de tio nominerade. Folkomröstningen pågår under perioden juni–oktober. Röstningen sker på museerna och via deras hemsidor. Den som röstar på ett föremål får ange sin e-post och är med och tävlar om frikort som gäller på landets museer.

Vi kommer att informera om projektet på museerna och deras hemsidor där vi visa upp de nominerade föremål och marknadsför folkomröstningen berättar Ann-Charlotte Backlund projektledare på Riksförbundet Sveriges Museer.

Planer på samlingsutgåva

Det finns även planer på att ge ut en bok med ett urval av alla bidrag som kommit in till Klenod 2009.

Mer om Nils Melanoz

På www.ostra-amtervik.se/hbf länken ÖSTEMTINGEN kan du ladda ner nr 45 2004 och läsa på sidorna 36–40 om Nils Melanoz liv i Östra Ämtervik.

 **KLENOD
2009**

www.klenod2009.se

Marc & Karin Broos, Karin Lundqvist, Anders Ljungman, Ann-Charlotte Knochenhauer, Anita Stjärnlöf-Lund och Torbjörn Eriksson

Selma Lagerlöf 1858–2008

Kungl. bibliotekets utställningskatalog nr 153

Katalogredaktör: Anna Nordlund

Bildredaktör: Ann-Charlotte Knochenhauer, Kungl. bibl.

Grafisk form: Anders Ljungman

Motivering

Formgivningen följer vedertagna elementära normer med väl anpassad text i ett luftigt utförande. Bilderna är väl balanserade i ett naturligt färgval som ger ett sobert och enkelt intryck. Pappersvalet känns modernt trots matt, oblekt papper och gammaldags stil. Omslagets utformning och accentfärg i rödorange framhäver layouten. Innehållet är en bra blandning från olika författare sammanställt till en intressant helhet. Boken/katalogen är inte producerad i Värmland men handlar om vår stora författarinna Selma Lagerlöf vilket får anses vara tillräckligt meriterande.

Hedersomnämningen

Musik och mosaik

Skribent: Katarina Averås

Foto: Johan Eklund

Form och produktion: Motherland, Karin Lundqvist

Förlag: Orrholmens garagegrupp och Karlstads Bostads AB

Motivering

Färg och form i en dramatisk kombination som väcker lust och glädje att läsa. Lekfull layout som överensstämmer bra med ämnet. Stundtals helt oväntade bilder som väcker liv i läsarens fantasi.

Karin Broos

Text: Jessica Kempe och Gunilla Petri

Form: Karin och Marc Broos

Förlag: AlmaBok

Tryck: City Tryck

Motivering

Vackert omslag som är en blandning av ny och i gammal stil. Exklusivt sidenaktigt papper. Enkel och luftig layout med vackra bilder som ger ett exklusivt intryck. En bok med dubbla bottnar av ljus och mörker i mänsklighetens själ.

Cyrellus Johansson.

Från Askersund till Östersund

Författare: Anita Stjärnlöf-Lund

Grafisk form: Anita Stjärnlöf-Lund

Grafiskt omslag, kartor: Bengt Stjärnlöf, Promatec

Förlag: BILD, TEXT & FORM

Motivering

Föredömlig design efter grafiska principer med harmonisk balans mellan text och bild. Ett fantastiskt verk som speglar en omfattande livsgärning och på 334 sidor.

Föreningen Värmlandslitteratur utser sedan 1980 *Vackraste Värmlandsboken*. Föreningens mål är att främja kvalitén i värmlandslitteraturen och att förmå så många som möjligt att köpa och läsa värmländsk litteratur. Årets jury bestod av: Barbro Järliden, konstvetare, och Marie Söhrman, formgivare. ☺

Se solen, sa Löke

Peter Olausson

På kyrkgården vid en av Värmlands verkliga kulturpärlor, Borgviks kyrka, återfinns en gravsten i smidesjärn, format som ett städ. Den har Åke Aronsson, konstsmeden och ivrige medlemmen av det under många år verksamma sällskapet av amatörarkeologer, *Stengänget*, som upphovsman. Det lilla gravmonumentet är rest över en av bruksortens profiler, smeden Löke. Om honom berättas bl. a. historier om hans skicklighet i smedjan men också om hans vandringslust. Efter en lång vinter i mörkret och soten inne i brukslokalen kom våren och solen åter. När Löke fick se de första ljusstrålarna smyga in genom lanterninfönstren släppte han sina verktyg, pekade upp mot taket och sa till jobbkompisarna: "Se solen!" Och så lämnade han arbetet och försvann ut i naturen och ut på luffen under sommarens varma månader. När hösten kom återvände han igen och återupptog sitt gamla liv. Allt enligt Borgviks hävdatecknare nummer ett, kyrkoherden Domar Skaft. Ja, Löke, solälskaren, är väl värd sitt minnesmärke och sin hågkomst, lika väl som Sola i Karlstad. ☺

Träffen hade förlagts till hembygdsgårdens personalmatsal där diskussionsämnena blev många och engagerande.

Bygdebandsträff i Brunskog

Text & foto Stefan Hensdal, Brunskogs hembygdsförening

Ett antal hembygdsföreningar i västra Värmland har under hösten 2008 ingått ett avtal med Bygdeband (Genline). Avtalet är en fortsättning på det stora riksomfattande Access-projektet där föreningarna har fått statligt stöd för att dokumentera och digitalisera sina samlingar. Accesprojektet avslutas under 2009 och föreningarna fortsätter nu själva med att göra delar av sina samlingar tillgängliga på Internet. För att göra fotografier, dokument och beskrivningar, som är av värde för släkt- och bygdeforskare tillgängliga på nätet, används programmet Bygdeband. Arbetet med inmatning av material påbörjades under hösten 2008 och vintern 2009. Under våren 2009 växte behovet av erfarenhetsutbyte fram och fem föreningar bildade en samarbetsgrupp.

Syftet med gruppen är att utbyta erfarenheter, hjälpa och stödja varandra, samordna arbetsmetodiker, framföra synpunkter om förbättringar och förenklingar i programmet för att sedan föra dessa vidare till Bygdeband. Bygdeband har visat sig vara mycket lyhörda för tips och åsikter från oss användare.

Föreningarna som ingår i gruppen är Glava, Älgå, Gunnarskog, Gräsmark och Brunskog. Den första träffen ägde rum onsdagen den 6 maj 2009 i Brunskog. Tretton representanter från de olika föreningarna samlades då för en heldag tillsammans.

Dagen inleddes med kaffe och presentation. Förmiddagen ägnades sedan åt att lyssna på varandras erfarenheter och arbetsmetodik, reda ut vissa frågetecken vid inmatning i Bygdeband, begreppstolkningar m. m. Vikten av ett gemensamt arbetssätt poängterades och bejakades tydligt, detta för att framtida besökare skall känna sig hemma i programmet oavsett vilken församling som besöks. Stämningen var mycket gemytlig och många frågor lyftes fram och samstämde.

Efter en god gemensam lunch gick vi på eftermiddagen tillsammans igenom olika frågeställningar som respektive förening hade med sig till träffen. Dagen avslutades med en gemensam åsikt att träffen hade varit av stort värde. Nästa träff kommer att bli till hösten när vi alla har hämtat oss från sommarens aktiviteter på hembygdsgårdarna och går mot en ny Bygdebandssäsong. ☺

Hjälpredan SOFIE håller ordning i arkiven

Anki Lindgren, Västerbottens museum

Många är de hembygdsföreningar, museer och kommuner som har stor nytta och hjälp av Sofie. Och nu talar vi inte om en entusiastisk föreningsmedlem eller ambitiös museitjänsteman. SOFIE är benämningen på en databas, med uppgift att lagra, sortera och visa föremål.

Det har hunnit gå 18 år sedan idén om ett databuret system för att samla och sortera föremål väcktes till liv. Platsen var Västerbottens museum i Umeå och snart var kontakt etablerad med stadens universitet. Tillsammans utvecklade de båda institutionerna den databas som kommit att kallas SOFIE en förkortning av ”samlingar och fornlämningar i ett”.

Idag finns mer än 500 användare i landet – kommuner, arkiv och många hembygdsföreningar.

Ordning och reda

I databasen SOFIE registreras varje unikt föremål som finns i en förenings eller museums föremålssamling och informationen lagras tillsammans med bilder i de fall det finns. Med olika sökord och ämnesregister kan inlagd data återfinnas utifrån en rad behov hos olika användare.

För en hembygdsförening innebär detta att det unika material man har kan katalogiseras och bildsättas på ett professionellt sätt. Det öppnar också många möjligheter att presentera materialet och tillgängliggöra kunskapen om den kulturgärning som varje hembygdsförening utför.

Torsten Nilsson är hjärnan bakom verket, och är fortfarande igång på Västerbottens museum med att utveckla nya versioner av programvaran. Han förklarar det unika med databasen SOFIE:

– Det speciella med SOFIE är att vi kan erbjuda ett program som fungerar både för de lite större museerna som läns museer, och för hembygdsföreningar och små museer med ett

fåtal anställda. Programmet SOFIE är ganska enkelt att installera och sköta, förvisso finns det även här sådant som är knepigt för den som inte är så van, men de flesta problem löser sig med lite stöd och hjälp från vår sida. Vi arbetar också hela tiden med att förbättra och förenkla hanteringen trots att programmets möjligheter hela tiden byggs ut.

Det behövs heller ingen märkvärdig utrustning, en helt vanlig dator fungerar fint, det behöver inte ens vara den senaste modellen. Just för hembygdsrörelsen erbjuder vi ett mycket bra pris på programmet också, fortsätter Torsten.

Internet

Den viktiga funktionen med att göra hela databasen tillgänglig på internet har öppnat oanade möjligheter. Idag kan forskare och intresserade sitta hemma vid sina datorer och söka föremål och bilder från avlägsna släktingar eller i specifika ämnen.

När arbetet med SOFIE påbörjades 1992 fanns inte ens begreppet ”world wide web”. Få museer hade digitala register. Sedan dess har IT-revolutionen inträffat, och medan den har pågått har hundratals museer och föreningar landet runt arbetat med att bygga upp sina register. För Sofieanvändarna har den nya programvaran inneburit att samlingarna kan läggas ut på internet. Torsten Nilsson igen:

– Tyvärr är det en del kostnader med att lägga ut samlingar på internet. Ett problem är att vi inte kan rabattera priset på webbserverprogrammet, beroende på våra egna kostnader för programlicenser. Det kostar också en del att utveckla webbsidorna.

Torsten Nilsson ser dock lösningar på dyra kostnader för hembygdsrörelsen. Ett sätt är att hembygdsföreningar i ett län går samman och gemensamt bygger upp en webbserverdatabas. Med SOFIE:s enkla rutiner för att exportera och sedan lägga

ihop material från många föreningar skulle en sådan modell kunna fungera bra. Ett sådant förfarande kan ju också etableras via andra forum inom ett län, t ex via läns museet eller hembygdsförbundet.

Större samlingar

Sofie kan numera också tala med andra datasystem som finns internationellt, så att lagrad data ska kunna sökas från flera databaser via en ingång – SOFIE. Det innebär att det går att delta i nationella samsökningsprojekt och kommande möjligheter att kommunicera med t ex Riksarkivet och nationella fotodatabaser.

I Västerbotten har tre museer gått samman och utifrån sina enskilda museidatabaser samlats under begreppet Kulturarv Västerbotten. Nu kan vem som helst gå in på hemsidan och söka bland föremål och bilder. Så här säger man i introduktionen till Kulturarv Västerbotten:

”Här kan du hitta vyer från din hemby förr i tiden, bilder på gamla släktingar, studera vilka vardagsföremål och redskap de använde och som omgav dem. Du kan hitta spännande företeelser från museernas samtidsundersökningar såväl som forntidsfynd från de arkeologiska undersökningarna. Just nu erbjuder vi fotosamlingar och föremålssamlingar från Skellefteå museum, Skogsmuseet i Lycksele och Västerbottens museum. Du kan söka i alla samlingar samtidigt eller i vart och ett av museerna i taget.”

I just Västerbotten har samtliga tre museer som gått samman använt databasen SOFIE för sin registrering sedan många år tillbaka. Arbetet med att slå samman databaserna har pågått ett par år, och resultatet har varit värt att väntas på. Idag är kulturarven tillgängliga och öppna för alla, precis som det ska vara.

Inom Värmlands hembygdsförbundet finns 38 hembygdsföreningar registrerade som SOFIE-användare. 📄

Carl Jonas Love Almqvist i Köla

Text & foto Gösta Olofsson

Hembygdsföreningen Köla Stämman förvaltar en historia och fysiska bitar av en författarepok som överträffar det mesta. Vad det närmare handlar om är alltså minnet av de sällsamma åren 1824–1825 när snillet och författaren Carl Jonas Love Almqvist verkade i Köla som idealiserad bonde. Mer konkret är uppgiften att vårda dels belagda och traderade minnen i bygden, dels den museala fysiska delen med Almqviststugan och den omfattande litteratursamlingen.

För att rätt förstå det kulturarv som förvaltas i Köla är det viktigt med en någorlunda heltäckande bakgrundsöversikt och biografi över författaren Carl Jonas Love Almqvists liv och leverne. Om honom är väldigt mycket sagt och skrivet. Vid biblioteket i Arvika finns 100-tals verk av och om Carl Jonas Love Almqvist registrerade. Allt detta kan vi här naturligtvis bara snudda vid.

Love föddes den 28 november 1793 i Stockholm. Hans far var Carl Gustaf Almqvist. Han kom från en släkt av bönder och präster. Fadern var också egentligen bonde men eftersom han en tid uppehöll en tjänst som krigskommissarie titulerade han sig som sådan resten av livet. Loves mor var Birgitta Louisa Gjørwell, dotter till den kände publicisten Carl Christoffer Gjørwell. Genom sin morfar kom Love i kontakt med litteraturen och herrnhutismen.

När Love var i treårsåldern förvärvade fadern i tur och ordning Sättra och Antuna gårdar i Eds socken i Upplands Väsby. Dessa omgivningar gjorde ett starkt intryck på Love och inspirerade honom bl. a. till klassiska folklivsskildringar och grundlade säkert hos honom också hans stora intresse för naturen, ett intresse som med tiden kom att ta sig närmast svärmiska uttryck.

Femton år gammal började Love studera i Uppsala. Han promoverades samtidigt med bl. a. Atterbom, Palmblad, Gumaelius och Fahlcrantz. Till en början slog han in på ämbetsmannabanan och beklädde en tjänst vid undervisningsministeriet, som han emellertid lämnade 1823.

Loves intresse för religion och filosofi var påtagligt och medverkade säkert till hans roll som samhällsreformator. Hans liv var omvittnat engagerat och tangerade inte sällan olika ytterligheter. Han genomgick religiösa kriser, prövade herrnhutismen, Swedenborgs lära och deltog aktivt i Manhemsförbundet. Mer traditionellt och mindre utstickande lät han sig enligt släkttraditionen prästvigas 1837.

Loves vistelse i västra Värmland började med att han den 4 mars 1824 gifte sig i Skillingmarks kyrka med Anna Maria Andersdotter Lundström, dotter till en bryggare och statkarl på Edsbergs egendom i Solentuna.

Hans val av hustru inspirerades säkert en gång av kärlekens låga men äktenskapet blev problematiskt. Som duglig och flitig bondmora i Köla var hon klippt och skuren. Men i rollen som hustru till en uppburen författare några år senare i Stockholms salonger och bland det förfinade vackra folket var hon inte bekväm. Och omgivningens omdömen om hustrun var mestadels ironiserande och nedsettande: *en landflicka, rå piga, en naturgestalt, ett rent och godt ansikte men en liten tjock och ful gestalt, föga bildbar*” Och det är känt att hon, gift med en bjässe till skrivkarl, endast med möda kunde skriva sitt namn. Hennes lott i livet var och förblev blott hemmets härd. Och inte oväntat blev äktenskapet med åren torftigt och stapplande, ett förhållande som naturligtvis på olika sätt kom att förbittra den sociala situationen för Love resten av livet.

Att bosätta sig just i västra Värmland var från början inte Loves idé.

Carl Jonas Love Almqvist.
Målning av Carl Peter Mazer 1836

Förslaget kom från vännen och nyblivne bruksägaren Jonas Waern, faderneärvda Adolfsfors och Skillingmarks bruk. Den första bostaden fick Love och Anna Maria hos Jonas och Stina Waern (Stina af Geijerstam), i bruksbyggnaden på Skillingfors. Sina första arbetsuppgifter utförde Love också åt Jonas Waern, de kunde vara järnvägnings och smidesaffärer. Men han ägnade sig också från första stund åt sitt författarskap.

Väl aklimatiserad i bygden förvärvade Love sommaren 1824 för 800 Rdr Rsm hemmanslotten Graf i Graftund i Köla socken. Han började strax att bygga en enkel timmerstuga och redan under senhösten samma år stod den färdig. Han menade sig då vara en etablerad hemmansägare och sysselsatte sig, förutom författandet, med skogs- och jordbruksarbete, bl. a. linodling. Det väckte visst uppseende att han plöjde med oxe på Sörmlandsvis. Och han titulerade sig som dannemannen Love Carlson. Love och Anna Maria fick två barn, Ludvig och Marie Louise (Maria), av vilka sonen Ludvig föddes på Graf i april 1825.

Men Loves vurm för livet som idealiserad bonde i Värmland började strax klinga av och skrivandet tog alltmer över. Redan i augusti 1825 lämnade familjen Almqvist Graf och Köla för Stockholm.

Det är här på sin plats att skjuta in några ord om Jonas Waern, som gjorde en händelsediger resa genom livet. Han var en i gruppen kring Love och som i alla fall till synes som student i Uppsala delade den senares ideal och värderingar. T. ex. hade han anslutit sig till Götiska förbundet och Manhemsförbundet och drog ungefär samtidigt med Love till Västvärmland, i hans fall dock till att börja med som ägare av nämnda bruk. Jonas Waern avvecklade dock sina bruksengagemang redan hösten 1824 och flyttade tillsammans med hustrun Stina till ett mindre hus de ägde i Gryttved. Det fick namnet Erlingsrud efter Jonas namn (Erling Skjalgsson) i Götiska förbundet. En minnessten på platsen erinrar om denna episod i Jonas Waerns dagar. För det var blott en episod.

Om bara några år började en ny och storartad epok med Jonas Waern i huvudrollen. Då är han tillbaka i bruksmiljön igen. Som brukspatron och disponent åren 1830-1855 i det växande Uddeholmsbolaget, där han nydanar och utvecklar företaget i den tiden. Ett företag som så småningom

och under 1900-talet blir en koncern och institution i stål, trä och energi. Jonas Waern gjorde flera parallella karriärer. Bl.a. var han riksdagsman och konsultativt statsråd och adlades till slut 1857. Jonas Waern avled 1868 på Valaholm i Skaraborgs län efter en lysande levnadsbana.

Tillbaka i Stockholm arbetade Love som lärare och var åren 1829-1840 rektor för Nya elementarskolan och från 1839 medarbetade han i *Aftonbladet*. Men stjärnan Love passerade strax zenit. Av helt oförklarliga skäl fick han stora ekonomiska problem. Detta var så mycket

märkligare, eftersom han hade goda inkomster och för sin ställning enkla vanor, krogbesöken fåtaliga, han drack inte alkohol och han spelade inte. En teori är att han var utsatt för utpressning av något slag och otvivelaktigt var han i händerna på ockraren Johan Jacob von Scheven, som han lånat pengar av.

1851 flyktade Love landet för Ame-

rika misstänkt för bedrägeri och giftmordsförsök på von Scheven. Som om detta inte var betänkligt nog gjorde han sig i Amerika också skyldig till tvegifte. I avsikt att närma sig Sverige flyttade Love till Bremen i Tyskland

1865. Dock kom han aldrig längre, han avled 1866 i Bremen. 1901 fördes hans stoft till Sverige och han gravsattes i den gjörwellska graven på Solna kyrkogård. Vid gravsättningen talade Verner von Heidenstam för Svenska akademien.

Utrymmet medger inte här att närmare gå in på Loves väldiga författarskap. Dock skulle väl många reagera på

om inte hans mest kända och spektakulära verk, *Det går an*, omnämndes. Han pläderade i boken, som utkom 1838, för fri kärlek och kvinnans ekonomiska frigörelse. Men tiden var inte mogen för dessa radikala budskap och kritiken mot och reaktionerna på boken blev våldsamma. Den blev vänd- och brytpunkt i Loves författarkarriär. Problem av olika slag började därefter att successivt torna upp sig för Love. Nedgång och fall låg i färdriktningen.

Loves stuga i Graf har inte varit orörd sedan hans tid. Den har varit flyttad på men är nu återbördad till den plats där Love byggde den. Efter restaurering skedde återinvigning 1984.

Almqviststugan i Graf är öppen för allmänheten varje söndag i juli månad. Därutöver visas stugan efter överenskommelse. Bland förvaldade minnessaker räknar Köla Stämman två stolar som Love enligt traditionen var ägare till när han bodde i Graf. Och naturligtvis förvaltar föreningen arkivexemplar av Carl Jonas Love Almqvists hela och stora författarskap. ☺

Det går an, utgåva från 1979 med illustrationer av Gunnar Brusewitz.

Almqviststugan i Graf i Köla.

Rundvandring i en Värmlandsgård

Peter Olausson

Runtom i Värmland har vi kvar många av de ståtliga faluröda gårdarna med vita knutar, ofta byggda i två våningar och krönta med ett skiffertak. En del av dem har blivit hembygdsgårdar och på det viset förvandlats till knutpunkter för hela bygdens egen historia. Andra används än idag som vanliga boningshus. De har antagligen renoverats och moderniserats flertaliga gånger sedan de först byggdes för så där en etthundrafemtio till tvåhundra år sedan, men de lever och fyller sin påtagliga funktion för människor som de alltid gjort. Röda pärlor i landskapet sommar som vinter, trygga påminnelser om "den gamla goda tiden". Och visst är hustypen gammal, om än inte från urminnes tider. Här möter vi de förmögnare böndernas statushus, de som i allmänhet började byggas från slutet av 1700-talet och som fick sin riktiga byggboom fram mot 1800-talets mitt. Längre fram, efter skiftena och goda konjunkturer i skog och på åker, kunde Värmlands bönder på många håll i stället satsa på små herrgårdssbyggnader med paradrum och ljusa oljefärger.

Högerud 1856

I Högerud, söder om Arvika, var de rödmålade Värmlandsgårdarna vanliga i mitten av 1800-talet – även om här också fanns många smärre byggnader, varav ett 50-tal backstugor. Vi får en fin liten beskrivning av hur dessa bondställen brukade se ut och hur de användes i vardagslag genom lantmätaren N M Frykberg, som skrev om socknen ur alla möjliga vinklar och vrår i sin topografiska beskrivning av år 1856. Låt oss citera lite av hans vidlyftiga text, här i moderniserad form vad gäller stavningen, men med dåtidens stil:

"Högerudsborna arbetar jämväl flitigt och ordentligt sin jord [och] ägnar också mycken omsorg åt sina bostäder, som är både snygga och bekvämliga. Huvudbyggnaderna [är] vanligen två våningar höga samt täckta med skiffer, vilken de hämtar från det väster om Glafsforden i Glava socken belägna skifferbrottet. Ofta är de också brädfodrade. Indelningen är vanligen: på nedre botten en rymlig stuga, hela huspersonalens sängkammare under vintertiden samt och begagnad till matrum vid högtidliga tillfällen. [Den] är efter väggarna prydd med mångahanda husgerådssaker av tenn, koppar och bleck, synnerligast kittlar och flaskor av koppar, ju större och ju flera, desto bättre. Därefter köket för matlagningen samt 'diskande och traskande' i vardagslag, vilket rum sällan tål någon strängare granskning i avseende till renligheten, varpå man rättvisligen ej heller kan ha stora pretentioner då därstädes kokas åt folk och få samt före detta lyftpannan brukades till husbehovsbränningens bedrivande, som dock sällan varit orsak till söl och fylleri.

Sedermera kommer vi till övre våningen, eller de egentliga paradrummen, också tvenne till antalet, sällan däröver, ofta försedda med kakelugnar och rejäla möbler samt snyggt målade med vattenfärg (tapeter nyttjas ej). Väggarna [är] prydda med tavlor, vanligen deras majestäters konungens och drottningens samt deras kungliga högheter kronprinsens och kronprinsessans porträtter, vadan att denna därefter jämte mycket annat, de synes vara vårt älskade konungahus varmt tillgivna."

Den gamla andan

Författaren till beskrivningen, N M Frykberg, skriver också ner några ord om folket i bygden, som ger oss några glimtar av hur han uppfattade livet på gårdarna. I tidens anda blir det mycket tal om den svenska – och värmländska – "folkcarakteren", som han menar präglas av allvar, ärlighet och friskhet. Och han säger följande:

"I Högerud syns ännu en fläkt av denna anda glimma kvar, vilket förhållande man synnerligast torde få tillskriva dess isolerade läge emellan sjöar och berg. Där i socknen ser man ännu under helgdagseftermiddagarna husfadern och matmodern sittande omgivna av sina barn och tjänare ivrigt studerande bibeln och psalmboken, eller och på gammaldagsvis rådpåläggande om husliga angelägenheter, under det ungdomen delar sina hjärtans tankar uti skämt och lek. - - - Klädedräkten är ej något utmärkt från den övriga nedre Värmlandsbondens, undantagandes att några karlar inom de från Arvika socken tillagda hemman ännu till bevis på att de härleder sina anor därifrån bär den så kallade Jössehäradsströjan som har något tycke av en prästkaftan genom sina många rika veck, och några gamla gubbar som ännu nyttjar sina kära skinnbyxor jämte skor med stora spännen."

Många lantmätarbeskrivningar

För den som vill vandra runt i vardagens Värmland i mitten av 1800-talet finns flera vägar. Man kan besöka våra hembygdsgårdar och själv se rummen, där dåtidens folk bodde och arbetade, levde och dog. Och man kan läsa de skriftliga beskrivningarna från tiden, de som bl. a. lantmätern gjorde. Det finns sådana bevarade för 26 av Värmlands socknar och några av dem är utgivna i tryck, som den för Högeruds grannsocken Stavnäs för år 1849 (denna med titeln *Vid Glafsfordens stränder*, med inledande kommentarer om såväl denna text som allmänt om lantmätarbeskrivningarna av undertecknad; den boken gavs ut 1988). ☺

På vargskallens tid

Elisabeth Thorsell

Det handlar ju mycket i media nu om vilddjurens återkomst till vissa delar av landet, och om de är önskvärda eller ej. Vi har vant oss vid att det är vi som är "de farliga djuren" i skogen, inte björn, varg eller lo. Så var det inte förr i världen, utan då var dessa djur och en rad andra ett vanligt inslag i naturen och man fick hantera problemen med dem så gott man kunde.

I 1734 års lag finns ett kapitel (kap. 23) i *Byggningsbalken* som handlar om *Huru skadediur måge fällas, så och skall och vargagårdar hållas böra*. I inledningen räknas upp vilka djur som räknas som *skadediur*: björn, varg, lo, räv, järv, mård, utter, bäver, säl, och även örn, hök, uv, glada och flera rovfåglar, som vem som helst fick skjuta eller fånga och sedan behålla.

Varje helt hemman skulle ha ett vargnät, som skulle vara 4 famnar långt (ca 7 m) och fem alnar högt (ca 3 m). Det skulle också vara så starkt att en fullvuxen man kunde klättra upp i det. Mindre hemmansdelar skulle delta i proportion till hemmanstalet. Nätet skulle vara färdigt och tillreds när bud om skallgång kom. Dessa skallbud skulle alla, som ägde kreatur, åtlyda och gå med i skallgången, enda undantagen gjordes för prästen och klockaren och inhyses kvinnor.

När det var tal om häradsskall skulle en man komma från varje matlag, och varannan torpare från större gårdar, utrustade med bössa, jaktspjut eller yxa och så tidigt som de blivit kallade. Var det bara skall inom en viss socken, så skulle alla kreatursägare komma till platsen, där skallet skulle börja.

Om man kom för sent, eller utan dugligt nät, eller inte följde anvisningarna om hur man skulle stå och gå i skallgången, eller gör oljud och

brukar otidigheter, så blev det böter, en daler. Stannade man hemma blev det två daler i böter.

Vidare skulle man i alla socknar, där det behövdes, bygga sig en vargrop, som sedan skulle underhållas så att den alltid var i gott skick. Jägerbetjänter (skogvaktare) och allmogen skulle också bemöda sig om att på våren utrota så många av ungarna som möjligt, och kunde då få belöning ur häradskassan, t. ex. fyra daler för en stor björn, en daler för en björnunge. Två daler blev det för en varg, och för en vargunge en daler.

I *Färnebo häradsskall* 6 oktober 1764 kan man läsa om ett häradsvargskall som ägt rum på våren, i maj månad, med samling vid Storbron. När man gjorde upprop efter mantalslängden, så märkte man snart att uppslutningen inte var så stor. 173 personer, som borde ha varit där, saknades, och nu skulle häradsrätten rannsaka om vilka som saknades och varför?

Man fann snart att bland de stämnda var en stor del gruvarbetare och kvinnfolk, som inte ägde några kreatur, och som därför inte behövde vara med om skallet. Vidare berättades att från Gåsborn, som består till en stor del av fattiga torpare, som vid den tiden hade ont om mat, och därför inte kunde ge sig av på den långa vägen, 5 mil, till Storbron. De hade ändå skrapat ihop matsäck till en man som gav sig åstad. Från NäsRäms hytte-

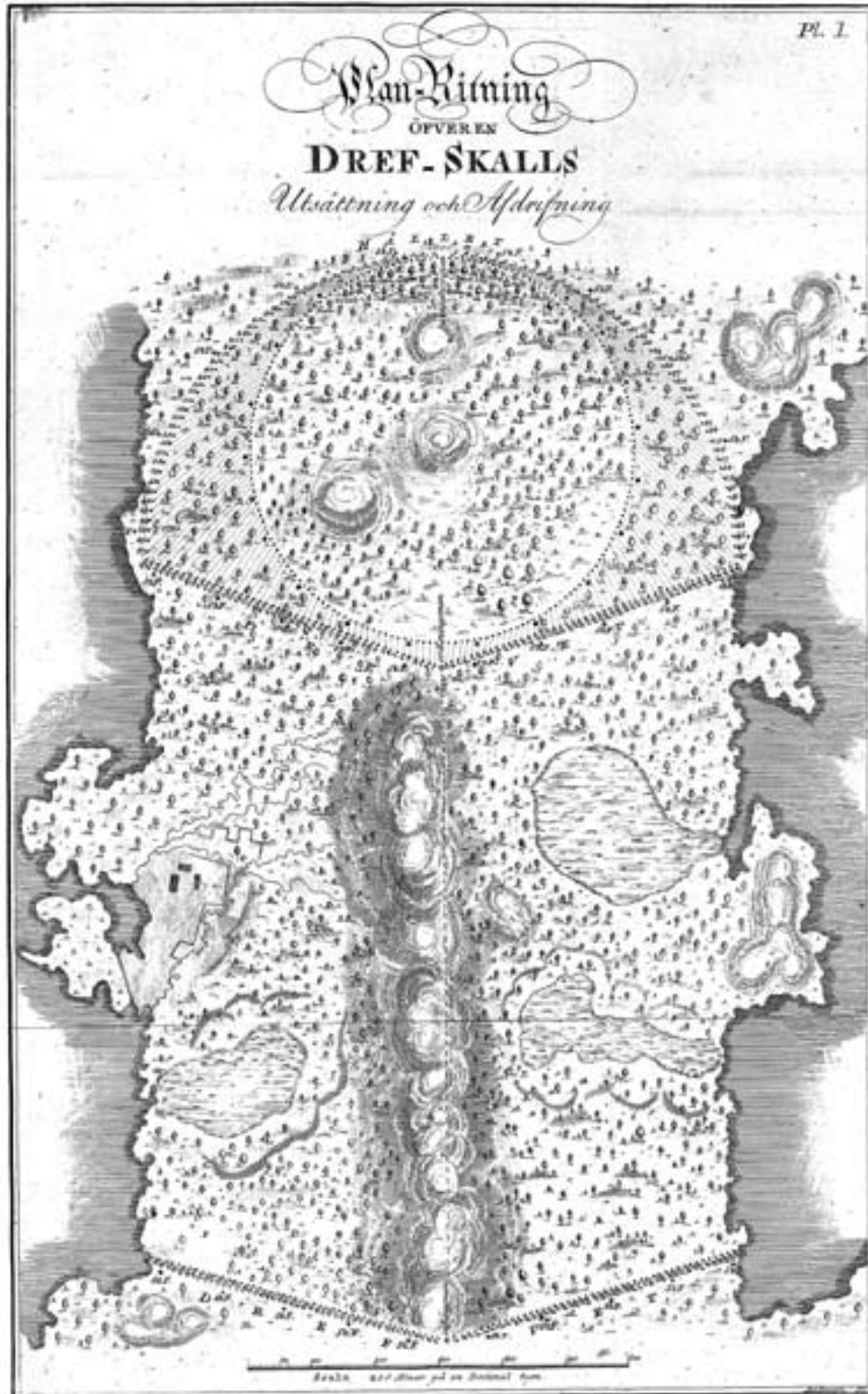
lag, som hade 4 mil till samlingsplatsen, hade man inte med så kort varsel kunnat ordna med mat, som det var ont om, så därifrån kom endast några personer, som var i tjänst hos brukspatron Myhrman. Andra som bodde närmare var dels utfattiga, eller krymplingar och ofärdiga, eller helt enkelt gruvarbetare, som inte hade rättighet att försumma sitt arbete för detta ändamål. Alla dessa frikändes för sitt uteblivande.

Till slut dömer rätten några som var närboende och "af den wälmåga att de för brist på nödigt uppehälle icke nödgats vara hemma, men skallbudet ej åtlydt" till böter. Dessa män var Björ Nilsson vid Stöpsjön, Olof Nilsson vid Gåsbornshyttan, Olof Jansson därstädes, samt Henrik Olsson och Olof Persson från Önshyttan (Yngshyttan). De blev alla dömda att betala 2 daler silvermynt i böter och även att ersätta skogvaktaren Schultz för hans rättgångskostnader.

I alla fall Björ Nilsson vid Stöpsjön var en känd person i trakten, häradshövding som han var, och i detta fallet inte något gott exempel för häradets befolkning. ☺

Källor:

Färnebo Häradsrätt AIa:33, 1764 6/10 (bild 523 från Arkiv Digital). Sveriges Rikes Lag, gillad och antagen på Riksdagen år 1734. Facsimilutgåva 1981

»Plan-Ritning öfver en Dref-Skalls Utsättning och Afdrifning«. (Pl. 1.) Teckning: S. Andersson
Teckningen hämtad ur faksimilutgåvan av *Underrättelser om de i Wermeland bruklige Björn-Skall* utgiven av
BokJohans förlag 2002. ©BokJohans förlag och Håkan Eles. Originalupplagan utkom 1819.